

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

L

O R A D E A • 2 0 2 0

PIAȚA COMUNALĂ – CENTRUL DE SCHIMB PENTRU PRODUSELE ALIMENTARE. STUDIU DE CAZ: ORADEA ȘI BIHOR (1850-1950)

Mihai D. DRECIN*,
Delia CORA**

THE COMMUNAL MARKET – THE FOOD EXCHANGE CENTER. CASE STUDY: ORADEA AND BIHOR COUNTY (1850-1950)

ABSTRACT

From Greek and Roman Antiquity, in the center of urban settlements, the market played an important role in the development of daily life. Here, the citizens gathered to make important decisions for the urban congregation, along with the trade of material goods, including coins.

In the Middle Ages the role of the communal market grows, surrounded by the main local institutions: the town hall, the church, the credit banks, the stock exchange, the chambers of commerce and industry, along with the palaces of the local political and economic elite. The Western-European model will expand as cities in the area begin to modernize, introducing new services: drinking water, sewerage, mail, telephone, telegraph, public lighting, public transportation, paved streets, etc.

The modern city of Oradea Mare is constituted between 1949-1850 by uniting the "4 small towns", under the leadership of a single mayor and a city council. Between 1890-1910, in parallel with the construction of the palaces in the Viennese style, the main markets of the city are delimited: Piața Mică (today Piața Unirii), Piața Teatrului (today Piața Ferdinand) and Piața Mare (today Piața 1 Decembrie). In the first market, luxury and food products were sold, including in the shops on the ground floor of the palace-buildings, Piața Teatrului was delimited by restaurants, cafes and hotels, and in Piața Mare there was organized the fair of animals and cereal products.

The installation of the Romanian administration in 1919 led to an increase in the number and modern organization of the markets, both in Oradea and in the most important communes of Bihor county. Weekly and quarterly fairs are well defined in the commune area and supervised by the health, administrative and financial services.

In each market, where food and livestock products were being produced, mercurial products were carefully supervised by employees of the town hall and public finances. It is a clearly superior stage in the administration of markets and fairs compared to the reality before 1918, the citizens' nutrition being well controlled by the local administrative factors.

Keywords: city, town market, communal markets, 1850-1950, Oradea and Bihor County

Din antichitatea greco-romană în centrul așezărilor urbane *piața* juca un rol important în desfășurarea vieții de zi cu zi a comunității.

În centrul polisului grecesc se afla *agora*, piața centrală, unde se întâlneau cetățenii liberi pentru a discuta și lua hotărâri în primul rând politice. Această piață era înconjurată de principalele clădiri și monumente ale cetății. De aici se deschid străzile în toate direcțiile, precizează în secolul II e.n. Pausanias, în cele zece cărți intitulate „Călătorie în Grecia”, veritabil ghid al Greciei antice¹. Schimburile comerciale, de diferite mărfuri și monedă, se făceau la periferia cetății sau chiar în afara ei.

* Universitatea din Oradea; email: drecin_mihai@yahoo.com.

** Liceul Teoretic „Petofi Sandor”, Săcuieni, Bihor, email: delya_cora@yahoo.com.

1 Nicolae Lascu, *Călători și exploratori în antichitate*, Ed. Sport-Turism, București, 1986, p. 131-148.

În Roma antică, la începuturile sale, *Forul roman* nu era destinat numai pentru activitățile politice ci și ca piață pentru schimburile de produse dintre comunitățile de pe cele șapte coline ale orașului. În extremitățile Forului se ridică prăvălii unde se prezentau clienților diferite produse: carne, legume, sare, bijuterii etc., iar cămătarii schimbau monede și ofereau credite. Extinderea teritorială a statului roman, a făcut din Cetatea Eternă un important centru comercial, schimburile de produse de tot felul necesitând o separare între locația întrunirilor politice și cele comerciale. Forul roman rămâne pentru întâlnirile politice ale patricienilor cu cetățenii liberi, cei ce decideau linia politică a imperiului. Târgul comercial era amplasat la marginea Romei, într-o piață mare numită „macellum”, produsele desfăcute constând atât din vite cât și din alimente diverse. Modernizarea pieței alimentare a cerut ridicarea unor edificii speciale, numite „tabernae valers”, menite să adăpostească de intemperii atât pe producător cât și cumpărătorii. Pe lângă acestea apar așa numitele „borrea”, magazii sau antrepozite. Toate acestea se specializează pe desfacerea anumitor tipuri de produse, de la care luau chiar numele. De obicei erau plasate la periferia Romei, de-a lungul Tibrului. O astfel de magazie, antrepozit, devenită clasică pentru piața alimentară romană, sunt celebrele „Hale ale lui Traian”, ridicate de Apolodor din Damasc, construcție colosală pe cinci etaje². Astfel de piețe comerciale se ridică și în alte mari așezări urbane ale Imperiului Roman, din Europa până în nordul Africii, din Orient până în Peninsula Iberică.

Evul mediu european preia modelul pieței comunale romane. Rolul ei crește, căpătând sarcini administrative, religioase și economice. Plasată în centrul orașului, în jurul ei se înșirau principalele instituții: primăria, biserica, băncile de credit, bursa de valori, prăvălii în care se desfășeau produse alimentare și meșteșugărești, palatele elitei politice și economice locale. Modelul vest european se va extinde spre centrul și estul Europei începând din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, pe măsură ce orașele din zonă încep să se modernizeze. Este vorba de introducerea unor servicii ca: apa potabilă, canalizarea, poșta-telefon-telegraf, iluminatul public, mijloace de transport în comun etc.

Poziția geografică a Oradei și Bihorului, în plin centrul Europei și a vestului românesc, contribuie la modernizarea rapidă a zonei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Orașul modern Oradea Mare se constituie între 1851-1860, prin unirea celor „patru orașele” (Velența, Olosig, Orașul Nou, Subcetate) din punct de vedere administrativ sub conducerea unui singur primar și a unui consiliu orașenesc³. Pe fondul caracterului comercial și industrial al orașului, o veritabilă politică de dezvoltare urbană accelerată se realizează în timpul primarilor Bulyovsky József (1897-1901) și Rimler Károly (1901-1919). Acum se construiesc impunătoarele clădiri ale administrației locale (Primăria, Tribunalul, Filiala Băncii Naționale a Austro-Ungariei, Finanțele publice, Hala Comercială, Teatrul comunal și numeroase „palate” (clădiri cu două-patru etaje) în stil Secesion, Art-Nouveau și Eclectic de influență vieneză și budapestană⁴, ultimele veritabile investiții ale burgheziei și moșierimii din Oradea și Bihor destinate închirierii. Aceste construcții au fost ridicate cu banii puternicei comunități evreiești, cu munca românilor, sub administrație austro-ungară.

Noile clădiri au delimitat piețele Oradei: Piața Mică – Szent László tér (astăzi Piața Unirii), Piața Teatrului – Bemér tér (astăzi Piața Regele Ferdinand) și Piața Mare – Nagyvásár tér (astăzi Piața 1 Decembrie)⁵.

Folosind denumirile de astăzi, Piața Unirii era flancată de trei biserici: prima biserică ortodoxă-Biserica Adormirii Maicii Domnului sau Biserica cu Lună (1784-1832), Catedrala episcopală greco-catolică Sfântul Nicolae (1800-1810), Biserica romano-catolică Sf. Ladislau (1723-1742), Primăria orașului (1902-1903)⁶, Palatul Episcopiei Greco-Catolice (1903-1905), Palatul Vulturul

2 Idem, *Cum trăiau romanii*, Ed. Științifică, București, 1965, p. 83, 95, 154.

3 *Istoria orașului Oradea*, coordonatori: Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, ediția a II-a, Ed. Arca, 2007, p. 205-295.

4 Mircea Pașca, *Oradea-1900. Un ghid de arhitectură*, Ediția a II-a revăzută, Ed. Primus, Oradea, 2015, p. 7-12.

5 Ronald Hochhauser, *Contribuție la o istorie a industriei de fabrică la Oradea în perioada 1848-1948*, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2010, p. 185-187.

6 Din secolul XVIII aici se afla vechea reședință a Episcopiei Romano-Catolice, ulterior demolată pentru a se clădi Primăria orașului.

Negru (1907-1908)⁷, clădirea Băncii „Bihoreana” (1914), Palatul Moskovits Adolf și Fiii (1910-1911). La parterul palatelor și băncii se aflau spații comerciale și de alimentație. Piața delimitată de aceste construcții era destinată desfacerii zilnice a produselor alimentare. Prin mijlocul ei trecea o linie de tramvai care făcea legătura cu Gara Centrală a orașului.

Piața Ferdinand, situată vizavi de Piața Unirii, pe malul drept al Crișului Repede, cele două spații fiind legate cu un pod, era flancată de următoarele construcții: Casa Adorjan I (1902-1903) și II (1904-1905), Palatul Sztarill-având la parter Cafeneaua EMKE (1902-1904), astăzi Hotelul și Cafeneaua „Astoria”, Hotelul și Cafeneaua „Pannonia” (1903-1904), astăzi Restaurantul Queen Mary și sediul firmei Transilvania General-Import-Export, Teatrul Orășenesc (1899-1900), Casa Poinar (1907), Hotelul și Băile Rimanóczy și Cafeneaua Royal (1892-1900), astăzi Restaurantul „Butoiul de Aur”, sediul Casei Centrale de Economii din Oradea (1906-1907, extinsă în 1912) și Casa Kolozsváry (1912), legate între ele de câteva clădiri de mai mică înălțime folosite exclusiv ca spații de închiriat pentru funcționarii și militarii orașului⁸. De la început această piață a fost destinată promenadei, deservirii elitei politice și economice locale și turiștilor, în cafenelele și hotelurile orașului. În cafenelele și restaurantele de la parterul palatelor se serveau meniuri și băuturi în vogă în Austro-Ungaria, mai apoi în Bucureștiul interbelic, cu nimic mai prejos decât în Viena, Budapesta, Paris sau Londra. Tot aici erau deschise magazine și ateliere ce vindeau și confecționau produse de lux (haine, bijuterii, ceasuri). Subliniem existența în acest perimetru a Băilor publice, inițiativă a primăriei, ca și în alte mari orașe ale Transilvaniei, care urmărea asigurarea sănătății locuitorilor de condiție materială mică și mijlocie.

Piața Mică și Piața Teatrului s-au impus și prin concentrarea principalelor instituții bancare din oraș, atât bănci-societăți anonime pe acțiuni, cât și cooperative de credit și economii, organizate pe principiul solidarismului – aparținând meseriașilor, comercianților, unor societăți de binefacere, civile și religioase⁹. Sediile acestora se aflau la parterul palatelor, eventual la etajul I al acestora. Băncile mai puternice își permit, la un moment dat, să-și ridice, din profiturile obținute, sedii speciale. Este cazul Casei Centrale de Economii din Oradea, înființată încă în 1847, care rămâne cea mai importantă instituție de credit din oraș până la Primul Război Mondial. Sediul propriu, construit între 1906-1907, extins în 1912, era o construcție impresionantă, formată din parter, două etaje și o mansardă¹⁰, căutând și reușind să respecte tendința ce se manifesta în rândul acestor instituții din vestul și centrul Europei, de-a impresiona clientela și a o atrage inclusiv prin opulența birourilor, îmbrăcămintea și politețea funcționarilor¹¹. În felul acesta cele două piețe se constituiau într-un veritabil „city bancar” de tip vest european.

Piața 1 Decembrie, cu o suprafață mult mai mare, era flancată de câteva instituții și palate, ultimele construite special pentru a fi închiriate prin apartamentele delimitate în acest sens sau pentru a adăposti firme și depozite de mărfuri. Este vorba de: Hala de Comerț (1893-1894), Palatul Fűchsl (1902-1913)-unde funcționa Cafeneaua „Bihár”, Palatul „Gustav Andrányi” (1912-1913), Palatul Ullmann (1912-1913), antrepozitul de mărfuri al orașului (1890), imobilul Comunității Ortodoxe Evreiești și Școala Israelită Ortodoxă. La parterul acestor clădiri funcționau magazine și depozite de mărfuri, iar la etaj apartamente de închiriat¹². Fiind o piață eminentemente comercială, aici se țineau târgurile de animale și produse cerealiere, până în 1950, relocalată în spatele fostei uzine „Înfrățirea”.

7 Din 1714 aici se afla Hanul Vulturul Negru. Actualul „Palat” are trei pasaje acoperite după modelul Pasajului din Milano.

8 Mircea Pașca, *op. cit.*, p. 13-30.

9 *Istoria Bihorului. Civilizație, societate, economie, mentalități*, coordonatori: Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Românașu, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2018, p. 581-582. Vezi aici prezentarea principalelor instituții de credit din Oradea, înființate între 1847-1911.

10 Vezi o fotografie a sediului băncii în Mircea Pașca, *op. cit.*, p. 103.

11 Vezi această practică și la alte instituții bancare din Transilvania. Cf. Anca Maria Zamfir, „Banca Națională (Săsească) din Brașov – o clădire Jugendstil”, în *Historia Urbana*, Ed. Academiei Române, București, tom XV, nr. 1-2, 2007, p. 157-175.

12 Mircea Pașca, *op. cit.*, p. 32-42.

În locul ei s-a realizat, în anii 1955-1970, un parc, în mijlocul căruia s-a ridicat „Statuia Ostașului Român”¹³.

Străzile care legau cele trei piețe s-au bucurat și ele de sprijinul Primăriei, ridicându-se alte palate, fiind pietruite și introducându-se canalizarea și apa potabilă, s-au amenajat parcuri pentru copii, s-au electrificat stradal.

Instaurarea administrației românești în primăvara anului 1919 a dus la creșterea numărului piețelor și organizarea modernă a acestora, atât la nivelul Oradei cât și a celor din târgurile și comunele mai importante ale județului.

În Oradea apar piețe de cartier unde se desfac produsele alimentare ale bulgarilor din cartierele mărginașe ale Oradei și ale țăranilor români și unguri din hinterlandul orașului. Creșterea numărului orașenilor, în primul rând a românilor, facilita desfacerea produselor alimentare (carne, lapte, brânzeturi, fructe). Astfel de piețe apar în Ioșia, Salca, Velența¹⁴.

În județul Bihor, în anii '30 ai secolului trecut, funcționau 32 de târguri săptămânale de mărfuri, alimente, cereale, 26 de târguri săptămânale de animale, 20 de târguri anuale de mărfuri și animale¹⁵. Localitățile în care se țineau cele mai importante târguri erau Aleșd, Balc, Beiuș, Beliu, Borod, Bratca, Căpâlna, Ceica, Cefa, Diosig, Marghita, Oradea, Salonta, Săcuieni, Sălard, Sâniob, Suplacul de Barcău, Talpoș, Tileagd, Tinca, Ucuriș, Vașcău¹⁶. Inițial, respectându-se tradiția din perioadele medievală și modernă, târgurile se organizau în piața (forum) din cadrul așezării, unde se afla biserica, eventual Primăria și școala. Alegerea acestei locații a fost determinată de tipologia satelor relativ izolate și dispersate pe un areal întins¹⁷.

Administrația românească impune treptat, prin legile aprobate de Parlamentul de la București și dispozițiile Prefectului, respectarea unor măsuri de ordin sanitar și estetic privind desfășurarea activității în piețe și relocarea târgurilor și oboarelor. Târgurile își partajează locația în piețe unde se comercializează produse alimentare și cereale, respectiv oboare pentru vinderea animalelor. Se înființează și întrețin oficii publice de cântărire a produselor în fiecare piață și târg, deservite de persoane autorizate și remunerate de stat. De asemenea, se reglementează prezența medicului veterinar în piețele de alimente, în oboarele de animale și abatoare, pentru efectuarea serviciului de control al calității, evitarea vinderii și consumului cărnii infestate de eventuale boli. Este o etapă net superioară în administrarea piețelor și târgurilor, față de realitatea de dinainte de 1918, calitatea alimentației cetățenilor fiind bine controlată de factorii administrației locale¹⁸. Aprobările pentru înființarea și activitatea târgurilor și piețelor comunale ce se acordau de factorii de conducere județeni și comunali, în măsura în care acestea respectau legislația sanitară și de locație (de obicei la marginea localității).

Pentru a preveni scumpirea excesivă a prețurilor, care afecta nivelul de trai a cetățeanului cu venituri mici și mijlocii, autoritățile locale stabileau mercuriale, prețuri maximale de comercializare a produselor. Ni s-au păstrat listele unora dintre acestea, mai ales pentru anii 1931-1937, la zarzavaturi, fructe, carne, lactate, vin și spirtoase, animale „pe picioare”¹⁹. Pentru moment nu ne putem pronunța asupra prețului acestor produse, în condițiile în care nu le putem raporta la veniturile diferitelor categorii sociale și la valoarea „coșului zilnic” al acestora.

După Al Doilea Război Mondial, mai ales după centralizarea producției și desfacerii, în urma naționalizării întreprinderilor particulare și a colectivizării agriculturii, piața liberă scade ca importanță în peisajul orașelor și comunelor. Ea se va restrânge aproape numai la vânzarea zarzavaturilor și fructelor. Oamenii muncii își vor procura strictul necesar – alimente și îmbrăcăminte – pe bază de cartelă, în funcție de poziția fiecăruia în activitatea lucrativă pe care o desfășura.

13 Ridicată în anul 1958, sculptor Iulia Onița.

14 Piața Bisericii din cartierul Velența. Cf. *Istoria Bihorului*, 2018, p. 579.

15 Andrei Zănescu, *Monografia Județului Bihor (secolul XII-1938)*, în mss în Arhiva Agenției BNR Oradea, p. 118. Andrei Zănescu a fost Director al Sucursalei Oradea a B.N.R. în perioada interbelică.

16 *Ibidem*.

17 Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1989, p. 98.

18 *Istoria Bihorului...*, 2018, p. 789.

19 *Ibidem*, p. 737; Andrei Zănescu, *op. cit.*, p. 43, 51, 53, 59, 62, 81, 84, 89.

Din 1990, piețele centrale ale Oradiei, ca și ale multor orașe și comune mai importante din județ, sunt modernizate și transformate în zone pietonale și parcuri. Apar piețe modernizate, acoperite, organizate pe sectoare de desfacere a produselor alimentare, cu mese și vitrine frigorifice, pentru o ofertă civilizată și în deplină siguranță sanitară. Piețele en-gros reapar în Oradea și principalele orașe ale județului, fiind plasate la marginea localităților, în apropierea șoselelor de centură. Piața liberă, a producătorilor individuali, este concuroasă de mall-uri. În sfârșit, locul oboarelor de animale a fost luat de piețele de mașini second-hand²⁰.

20 Comunicare susținută la Sesiunea Anuală a Comisiei de Istorie a Orașelor din România, Academia Română, cu tema „Orașul și alimentația”, 15-16 noiembrie 2019, Sibiu.